

Diskusija, polemika

Kelios pastabos apie Stasio Sajausko recenziją

„E. Remecas. Vilniaus žemutinės pilies pinigų lobis. Vilnius, 2003. 107 p.“

Eduardas Remecas

Kiekvienam žmogui visada yra malonu sulaukti atsiliepiimų apie jo nuveiktą darbą. Dažnai būna net ne taip svarbu, ar darbas bus įvertintas teigiamai, ar neigiamai, svarbiausia, kad jo darbas būtų pastebėtas. Be abejonės, visada norisi, kad įvertinimas būtų kuo geresnis, tačiau žinant, kad idealiai padaryti praktiškai niekada neįmanoma, norisi išgirsti ir kritinių pastabų, į kurias vėliau būtų galima atsivelti. Todėl pasirodžiusi S. Sajausko recenzija pirmiausia buvo maloni tuo, kad nuveiktas darbas buvo pastebėtas.

Nebuvo jokių abejonų, kad fotografijos ir knygos poligrafija bus įvertinta puikiai, taip ir yra – „išspausdintas pagal aukščiausią pasaulinį poligrafijos standartą“ Tačiau žinant, kad recenzijos autoriaus nuomonė dėl seniausiųjų LDK monetų kaldinimo pradžios yra visiškai priešinga knygos autoriaus nuomonei, buvo iškart aišku, jog kritinių pastabų nebus išvengta, o tai, be abejonės, yra sveikintina.

Pirmiausia malonu yra pastebėti, jog recenzentas pripažino knygos autoriaus „neabejotiną indėlį į lietuvišką numizmatiką“, kad Jogailos monetose su raiteliu ir dvigubu kryžiumi skyde abiejose monetos pusėse perskaitė legendą *КНЯЗЬ ЯГАЙЛО* kunigaikščio Jogailos ženklas / moneta).

Antra teigiama pastaba ta, kad recenzentas iš dalies sutiko su knygos autoriaus nuomone apie portretinę monetą. Buvo pripažinta, kad šioje monetoje yra pavaizduotas karūnuotas Jogaila, o monetas kaldinti galėjo būti pradėta tik Jogailai tapus Lenkijos karaliumi – ne anksčiau kaip 1386 m. kovo 14 d. Tačiau recenzijos autorius pakitė ligšiolinę savo nuomonę apie šias monetas – iki šiol jis teigė, kad tai greičiausiai kurios nors slavų kunigaikštystės, galbūt įėjusios į LDK sudėtį, monetos (Sajauskas, Kaubrys, 1993, p. 37) ir pripažino, kad tai – lietuviška moneta.

Daugiau teigiamų pastabų knygos autoriui recenzijoje lyg ir nebėra. Priešingai, recenzentas rašo, kad „autorius, gavęs tokią unikalų medžiagą, nepadarė, net neban-

dė padaryti išvadų, galinčių naujai nušviesti diskutuotinus lietuviškos numizmatikos klausimus, pagaliau nepalikti neatsakytų lobio monetų atribucijos klausimų (...)“ Šis teiginys ir kitos kritinės recenzento pastabos, kurios yra labai diskutuotinos ar net klaidinančios, ir privertė knygos autorių į jas atsakyti.

Pirma – visų lobio monetų nominalas buvo įvardytas denaru todėl, kad nežinome, kaip tuo metu buvo vadintos LDK monetos, literatūroje joms yra prigijęs pinigėlių arba denarų pavadinimas (Remecas, 2003, p. 53). Taip pat šios monetos vadinamos grašiais ar pusgrašiais (Ivanuskas, Douchis, 1999, p. 15–24). Taigi denaras – tai tik sąlyginis pavadinimas, nes dėl labai blogos lobio monetų būklės negalima tiksliai pasakyti, ar šios monetos yra kelių, ar vieno nominalo. Norint tai nustatyti, reikia turėti labai didelį geros būklės šių monetų kiekį, deja, šiandien jų kiekis nepakankamas. Gal šio detalesnio paaikškinimo knygoje ir trūko.

Antra – recenzijos autorius teigia, kad „knygos autorius pasitenkino lobio įkomponavimu į R. Kiernovskio dar 1982 m. (turėtų būti 1984 m. – E. R.) sukurtą LDK monetų atsiradimo versiją, anot kurios, LDK monetos pradėtos kaldinti tik po Jogailos tapimo Lenkijos karaliumi 1386 m. ir Lietuvos krikšto 1387 m.“ Toliau recenzijos autorius teigia, kad „ši akivaizdžiai prolenkiška hipotezė atmetė bet kokią galimybę pagoniška LDK kaldinti monetas“. Į tai autoriui būtų galima atsakyti jo paties parašytais žodžiais, kad moksle turi būti pripažįstami tik moksliniai argumentai ir griežta logika pagrįsti faktai (145 p.). Patriotizmas čia jau turėtų nueiti į šalį. Deja, recenzijos autorius labiau linkęs remtis būtent šiuo veiksniu, kuris neišvengiamai verčia vienus faktus nulytėti, o kitus sau tinkamai interpretuoti. Pirmiausia recenzentas skaitytojams turėjo pateikti knygos autoriaus argumentus, kodėl pastarasis lobio monetas datavo po 1386 m. ir monetas su ietigaliu ir kryžiumi skyrė ne Algirdui, o Vytautui. O argumentai šie:

1. Monetų būklė: monetos su ietigaliu ir kryžiumi palyginus su kitomis lobio monetomis galima pasakyti, kad daugumos jų būklė yra gana gera, o tai vargu ar būtų įmanoma, jei jos būtų kaldintos iki 1377 m. (t. y. apyvarčioje būtų buvusios daugiau nei 10 metų ilgiau už kitas lobio monetas) (Remecas, 2003, p. 48). Spaudų tyrimai: kad apyvarčioje jos buvo neilgą laiką rodo tarpusavyje susijungiančių spaudų gausumas (12 monetų iš 13). O kuo seniau yra kaldintos monetos, tuo spaudų įvairovė yra didesnė. Taip susijungiančiais spaudais nukaldintų monetų su portretu yra tik 2 iš 18, su žuvimi-žiedu – 5 iš 16, su raiteliu – 12 iš 14 (Remecas, 2003, p. 46, 48).
3. Monetų ikonografija: datavimas iki 1386 m. taip pat mažai tikėtinas, nes averse šalia ietigalio vaizduojamas kryželis gali reikšti tik apsikrikštijusį valdovą. Jogaila ir Vytautas priėmė krikštą 1386 m. (Remecas, 2003, p. 48).
4. Istoriniai faktai: tiesa, yra žinoma ir apie 1383 m. Vytauto krikštą, tačiau kaldinti monetas, kai yra nestabili politinė padėtis ir vyksta kovos, vargu ar įmanoma. Vadinasi, šios monetos galėjo būti kaldinamos tik po 1386 m. (plačiau apie šių monetų priskyrimą Vytautui: Remecas, 2003, p. 48–49).

Trečia – recenzentas kaip atsvarą teorijai apie pagoniškas monetas pateikia Borščevo (Ukraina) lobį, kuriame rasta moneta *ietigalis su kryžiumi / PEČAT*, o jo paslėpimo data, pagal jame rastas Aukso ordos monetas, yra nurodoma apie 1380 m. (Kozubowski, 1994, p. 138). Tačiau šio lobio datavimas yra labai sąlyginis, nes lobyje buvusių Vladimiro Algirdaičio (1363–1395) bei Dmitrijaus Kaributo (1380–1393) monetų kaldinimo datos nėra visiškai aiškios, kaip ir neiškus Čekijos Jono Liuksemburgiečio (1310–1346) ir Karolio I (1346–1378) apkarpytų bei labai nudilusių grašių datavimas. O tarp Aukso ordos monetų yra net aštuonios monetos, kurių datavimas nenustatytas. Tiksliai datuoti šį lobį labai trukdo ir tai, kad 1380 m. Tochtamyšas (1379–1395) įvykdo pinigų svorio reformą – sumažinama monetų masė ir uždraudžiama visų senų monetų apyvarta (Федоров-Давыдов, 1960, p. 111). Tačiau šios naujovės mažai palietė tolimas Aukso ordos sritis. Ten ir toliau pagrindinė apyvartinė moneta buvo iki 1380 m. kaldintos monetos (Федоров-Давыдов, 1960, p. 118). Taip pat sunkesnės monetos (ankstyvesnės), atsiradus lengvesnėms, visada papildavo jį lobius, o kasdieniams atsiskaitymams būdavo naudojamos lengvesnės. Tad nenustačius daugelio mo-

netų kaldinimo laiko, tiksliai nustatyti lobio paslėpimo datą yra neįmanoma. O tai reiškia, kad Borščevo lobis nei patvirtina, nei paneigia, kad moneta *ietigalis su kryžiumi / PEČAT* yra kaldinta iki 1380 m.

Ketvirta – kritinės recenzento pastabos sulaukė ir knygos autoriaus pateiktas faktas, kad lobyje neradus monetų *stulpai / ietigalis su kryžiumi* pasitvirtino teiginys, jog pastarosios monetos yra ne Kęstučio, o kaldintos jau XV a. pradžioje ir turi būti priskirtos Vytautui. Kaip kontrargumentą recenzijos autorius pateikė Šančių bei Verkių lobius, kuriuose buvo rasta tik po vieną LDK monetų tipą (144 p.). Tai recenzentui rodo, kad Jogailos monetų iki tol dar nebuvo kaldinta. Į tai autorius vėlgi galėtų priminti, kad turi būti pripažįstami tik moksliniai argumentai ir griežta logika pagrįsti faktai. O tai būtų:

I.

- a) Šančių lobio visos LDK monetos (*ietigalis su kryžiumi / PEČAT*) yra idealios būklės, lyg ką tik būtų nukaldintos. Taigi apyvarčioje praktiškai nebuvusios.
- b) Šančių lobyje iš 86 monetų 29 (33 proc.) yra nukaldintos tarpusavyje susijungiančiais spaudais, o 22 (25 proc.) – viena pora spaudų. Tai yra net 58 proc. monetų turi spaudų atitikmenis. O tai vėlgi rodo, kad šios monetos buvo vartotos labai trumpai. Šančių lobyje rastos ir keturios Moldavijos Petro I Mušato (1375–1391) monetos, dėl kurių datavimo nesutaria Moldavijos bei Rumunijos numizmatai. Šiandien tik pasiektas bendras sutarimas, kad monetos pradėtos kaldinti ne anksčiau kaip 1377 m. Be to, kažkodėl visada nutyliama, kad viena moldaviška moneta yra gerokai nudilusi, o tai rodo ją ilgiau buvus apyvarčioje.

Tad lobio datavimas pagal moldaviškas monetas taip pat yra labai ginčytinas, o visos labai geros būklės LDK monetos rodo, kad jos tikrai negalėjo būti kaldintos iki 1377 m., tai yra valdant Algirdui.

II.

- a) Verkių lobyje rastos LDK monetos (*stulpai / ietigalis su kryžiumi*) buvo paslėptos kartu su kitų kraštų monetomis, iš kurių geriausiai yra datuojamos dvi Silezijos monetos – Nisos ir Volovo heleiriai, kaldinti XV a. pradžioje. Tą patį, matyt, patvirtintų ir lobyje rastų Čekijos Vaclovo IV (1378–1419) grašių (34 vnt.) tyrimai – nusidėvėjimo laipsniai ir kaldinimo ordinacijos.

b) Jei Verkių lobyje rastos LDK monetos būtų kaldintos Kęstučio, tai kaip paaiškinti, kad tarp daugiau kaip 2000 vienietų monetų, tarp jų ir keturių užsienio kraštų, nebuvo nė vienos „Algirdo“ (*ietigalis su kryžiumi / PEČAT*) monetos. Arba kaip paaiškinti, kad Vilniaus žemutinės pilies lobyje nerasta nė vienos „Kęstučio“ (*stulpai / ietigalis su kryžiumi*) monetos, kurių žinomas vienietų kiekis visus kitus lobyje rastus monetų tipų kiekius viršija nuo 40 iki 100 kartų.

Tad nėra abejonių, kad Verkių lobio sudėtis tik pavirtina, jog monetos *stulpai / ietigalis su kryžiumi* buvo kaldintos jau XV a. ir turėtų būti siejamos su Vytauto valdymu. Šių monetų datavimo problematikos knygoje buvo stengiamasi išvengti, nes to tipo monetų lobyje nebuvo rasta. Tačiau kad tai yra jau XV a. kaldintos monetos, būtų galima pateikti gana daug ir kitų įrodymų. Nekreipiant dėmesio į esamus faktus arba juos ignoruojant, aišku, visada galima priciti prie sau palankios išvados.

Niekuo neargumentuoti yra ir kiti recenzijos autoriaus samprotavimai. Tai, kad lobyje rastas susilydęs sidabro gabalėlis, tikrai negali liudyti žemutinės pilies teritorijoje buvus monetų kalyklą. Jei autorius būtų skaitęs visą knygą arba bent jau apie lobio radimo aplinkybes, jam būtų paaiškėję, kad visos lobio monetos yra pažeistos ugnies ar didelio karščio, todėl galima manyti, kad lobis galėjo būti paslėptas ar saugotas netoliese buvusiam pastate, o kilus dideliame gaisrui, palaidotas nuodėgulių krūvoje (Remecas, 2003, p. 10). Susilydęs sidabro gabalėlis galėjo būti bet kurio dirbinio dalis. Keistai skamba ir autoriaus „argumentas“, jog „sunku būtų įsivaizduoti, kad Jogailos ir Skirgailos mirtino politinio priešininko Kęstučio pinigai būtų jų vartojami sostinėje Vilniuje“ Deja, pinigų apyvartai valdovų politinės pažiūros įtakos neturi, o viską lemia pinigų vertė – sidabro, vėliau aukso kiekis ir grynis. Per visus istorinius laikotarpius nė vienas valdovas nesugebėjo padaryti įtakos pinigų apyvartai. Nesuvokiamas yra ir recenzento pasakymas, kad „Kęstučio“ monetos (*stulpai / ietigalis su kryžiumi*) „Vilniuje galėjo būti naudojamos nebent kaip žaliava jogailiškoms monetoms gaminti“. Jei autorius būtų įsigilinęs į monetų kaldinimo specifiką, tai jam būtų žinoma, kad sulydę monetos, kurių sidabro praba yra apie 7–8 lotai (437–500), niekada negausime 12–16 lotų (750–1000).

Penkta – visose srityse, o tuo labiau moksle, dideliu nusizngimu yra laikoma tai, kad autorius, cituodamas kitą autorių, jo žodžius iškraipo ar dar blogiau – pateikia visiškai jam priešingą mintį. Recenzentas rašo, kad „nepa-

aiškinus, kuriam Aukso ordos chanui priskirtina dviejų supintų širdžių pavidalo tamga, Jogailos monetose pavaizduota virš liūto, abejotina, ar tai iš tiesų yra Jogailos vasalinio pavaldumo ženklas – tamga“. O knygos autorius yra parašyta priešingai, – kad liūtas yra visos Rusios, *lamga – Aukso ordos simbolis*, o abu kartu šie simboliai reiškia totorių valdomą Rusiją. Taip monetoje parodytos *Jogailos pretenzijos* į visas Rusijos kunigaikštystes, tarp jų ir į tas, kurios iš dalies buvo priklausomos nuo Aukso ordos (Remecas, 2003, p. 30). Knygoje niekur nėra rašoma ir to, kad tamga gali būti kurio nors Aukso ordos chano, o tik kad tai yra totoriška tamga. Jei recenzentas būtų patikslinęs, kad žodis „tamga“ reiškia konkretaus asmens ar giminės ženkla ir dėl to victoj jo reikėtų vartoti žodį „ornamentas“ (totoriškas), tai jis būtų visiškai teisus. Totoriško ornamento – pynutės pavadinimą knygoje sąlygojo nuo seno nusistovėjusi įvairių autorių darbuose tradicija šį ornamentą vadinti tamga (Ivanauskas, Balčius, 1994; Kuncevičius, Aleksejūnas, 1992; Kvizikevičius, 1995; Luchtanas, 2000; Zabiela, 1997; Волкайте-Куликаускаене, Лухтан, 1981; Гриматаускайте, 2001). Atcijoje to visiems reikėtų išvengti ir dviejų susipynusių širdžių simbolį monetose vadinti totorišku ornamentu – pynute.

Šešta – vargu ar dar verta ką nors įrodinėti, jei recenzijos autorius, turėdamas prieš akis net 18 Jogailos monetų bei grafinį monetos vaizdą (Remecas, 2003, p. 73) su jose pavaizduota į žiedą suriesta žuvimi rašo, kad „reikia turėti ypač lakią vaizduotę, kad įžiūrėtum žiedo mauti ant piršto skylę arba žuvies galvą ir uodegą“ ir šias monetas vadina Aukso ordos monetų imitacija.

Septinta – recenzentas rašo, kad knygos autorius „padaręs prielaidą, kad tik du valdovai (Jogaila ir Vytautas) XIV a. kaldino lietuviškas monetas, pateko į heraldines pinkles, nes monetose pavaizduotas liūtas tapo... visos Rusios simboliu“ Recenzento nuomone, visos žinomos monetos su liūtu kaldintos Jogailos vietininko LDK Skirgailos (1387–1392). Į tai recenzentui būtų galima atsakyti, kad – pirmiausia knygos autorius pateikė įrodymų, jog lobio monetos kaldino tik du valdovai, o antra – recenzentas, priskirdamas visas monetas su liūtu Skirgailai, pateko į dar didesnes pinkles. Įdomu, kaip recenzentas tada galėtų paaiškinti, kad Skirgaila per šešis savo valdymo metus nukaldino net keturių, labai jau skirtingų išvaizda bei pagaminimo technika, tipų monetas (*portretas / liūtas; liūtas / erelis; dvigubas kryžius / leopardas; liūtas / PEČAT*), o Vytautas, valdęs beveik 40 metų, nukaldino vos dviejų tipų labai retai randamas monetas (*raitelis / dvigubi stulpai; „stulpai su a raide viduryje / raite-*

lis“). Recenzentui taip pat turėtų būti žinoma, kad jo minimas Skirgailos antspaudas, kuriame ant kunigaikščio skydo yra pavaizduotas liūtas, manoma, yra naudotas 1382–1387 m. (Rimša, 2002b, p. 98). Tačiau jau kitame žinomame 1394 m. Skirgailos antspaude ant kunigaikščio skydo matome dvigubą kryžių (Gumowski, 1930, p. 713–714), o kokį ženklą Skirgaila naudojo būdamas LDK vietininku (1387–1392 m.) – liūtą ar dvigubą kryžių, – deja, nežinome. O apie liūtą, kaip visos Rusios ir LDK rusiškų žemių simbolį, čia plačiau diskutuoti neverta, nes apie tai autoriaus yra plačiai rašoma straipsnyje apie Jogailos portretines monetas (Remecas, 2004).

Aštunta – nuolatinis recenzento tvirtinimas, kad ieti-

galis su kryžiumi yra Algirdo, o vėliau ir Algirdaičių ženklas, iki šiol taip ir nebuvo paremtas jokiais faktais, išskyrus tik prielaidas. Visi ankstesni autoriaus įrodinėjimai dėl šio ženklo priskyrimo Algirdui supliuško (Rimša, 2002a). Kol recenzentas blaškysis aiškindamasis ietigailio simbolį – priskirdamas jį net trimis valdovams – Algirdui, Kęstučiui ir Jogailai, tol gerbiama recenzentui ir toliau seniausios LDK monetos bus tik anoniminės.

Belieka tik apgailestauti, kad, nors ir kaip norėtūsi, kol įvairiuose moksluose vyraus vien patriotiniai jausmai, o ne kritinis mastymas, arba bus remiamasi niekuo neparemtomis prielaidomis, o ne faktais, mokslinės diskusijos nebus įmanomos.

LITERATŪRA

Gumowski M., 1930. Pieczęcie książąt litewskich. In: *Ate-neum Wileńskie*. Wilno, rocz. 7, z. ¾, s. 684–725.

Ivanauskas E., Balčius M., 1994. Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės lydiniai ir monetos nuo 1387 iki 1495 metų. Vilnius, p. 15, 51.

Ivanauskas E., Douchis R. J., 1999. Coins of Lithuania 1386–1707. Vilnius–Columbia.

Kozubowski G., 1994. Monety Księstwa Kijowskiego w XIV w. In: *Wiadomości Numizmatyczne*. Warszawa, rocz. XXXVIII, z. 3–4, s. 121–140.

Kuncevičius A., Aleksiejūnas V., 1992. Pirmosios lietuviškos monetos ir plombos. In: *Kultūros barai*. Nr. 2, p. 69.

Kviziukevičius L., 1995. Dar viena moneta su tamgos ženklu. In: *Kultūros paminklai*. Nr. 2, p. 26–27.

Luchtanas A., 2000. Sidabro lydinii ir monetų radiniai Kernavėje. In: *Numizmatika*. Nr. 1, p. 74.

Remecas E., 2004. Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jogailos portretinės monetos. In: *Istorija*. LIX–LX, p. 22–32, 161.

Rimša E., 2002a. Pieczęcie Olgierda, wielkiego księcia Litewskiego – dane historiograficzne a rzeczywistość. In: *Heraldika i okolice*. Warszawa, s. 201–215.

Rimša E., 2002b. 1385 m. Krėvos akto antspaudai. In: *Lietuvos užsienio politikos dokumentai. 1385 m. rugpjūčio 14 d. Krėvos aktas*. Vilnius, p. 79–98.

Sajauskas S., Kaubrys D., 1993. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės numizmatika. Vilnius.

Zabiela G., 1997. Retos monetos iš Šeimyniškių pilialkainio. In: *Kultūros paminklai*. Nr. 4, p. 61–62.

Волкайте-Куликаускаене Р. Лухтан А., 1981. Редкие монеты из восточной Литвы. In: *Советская археология*. Москва, т. 4, с. 266.

Грималаускайте Д., 2001. Монеты Великого Княжества Литовского конца XIV в. со зверем и легендой. In: *Девятая всероссийская нумизматическая конференция. Великий Новгород 16–21 апреля 2001 г. Тезисы докладов и сообщений*. Санкт-Петербург, с. 122.

Федоров-Давыдов Г. А., 1960. Клады джучидских монет. In: *Нумизматика и эпиграфика*. Москва, т. I, с. 94–192.